

LUULE

Tere Setomaa toimetus!

Olõ sündinü Petserimaal 1950. aastal. Mu vanõmba — imä Vēera j esä Aleksander abiellusi 1942. a. Vilo vallah. Olli 6-aastanõ ku imä autoõnnõ-tusõh hukkusi 12. juulil 1957. Esä kasvat-hoolet meid — viit last — ütsinda, koni 1969. a. sügüsü traagilisõ surmani. Tunnõ puudust latsipõlvõkodost, imäst-esäst. Kodoigatusõ, latsipõlvõ mälestusõ olõ pannu paprõlõ. S'oo luulõ pühendä imä 51. ja esä 39. surmaaastapäivale.

Kallis Kodokõnõ

Maria Rahasepp

- Ku ma olli latsikõnnõ,**
- Elasi ma Setomaal**
- Palo pääl oll uma kodo,**
- Väiga armsa mullõ ta.**
- Kotoh ellimä-esä,**
- Mitu sõsart, veli kah.**
- Väiga varra kattõ imä,**
- Mara-tsirgu maamakõsõ.**
- Jäie kurvas kodokõnõ,**
- Hallo olle maamakõst.**
- Olle rassõ ello ellä,**
- Esäl väikosi latsiga.**
- Varavalgõl karja kästi,**
- Tsuuva jalga kängseti.**
- Vitsakõnõ peo anti,**
- Leeväpala karmanihe.**
- Kanasõ ja kasvi virka,**
- Linsi ilma lakkä nä.**
- Kodokõnõ jäie tühäs,**
- Tarrõnulga nuutskõma.**
- Ussõ piida, pilkõ heitmä**
- Sainapalgõ sõnõlõma.**
- Aasta tennü uma tüü,**
- Kodokõnnõ om häönü.**
- Tunnõ esi ka umma süüd,**
- Jäti kodo koolõlda.**
- No ma elä tõispuul traati,**
- Süa ommõ Setomaal.**

Autorite kirjaviis mutmata kujul

Tälgo rahvas

Lauri Sommer

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Kui ma märkama hakkasin, siis kõik juba toimus. Nii on see voolava tegelikkusega ikka. Tuli minna kirstu taha rongkäiku, inimesed kogunesid. See oli Varstu-Ritsike kiriku kõrval, kase all kalmistu värvate juures. Läksin, ning mõõdusin avatud kirstust, kus lamas tõmmu, selge seto näoga, kortsuline, kuid mitte vana naine. Kas ma tundsin teda või ei, jäi veel lahtiseks. Aga tuntakse ka neid, kellega praeguses elus pole kokku saadudki. Olin viimaste seas, kes rongikäigu lõppu jõudsid. Mu ühele küljele tuli kadunud Vanaema, teisele kadund Vanaisa, saades ootamatult leituteks. «Või-võih, tulõ hindäl ka ar' minnä», ütles Vanaisa eespool käivaid toimetusi vaadates vist. Kui liikuma hakati, tuli sügav lein üle minu. Ma ei käinud, vaid liikusin põlvili, viskudes aina ristimärke tehes ja koolnu hinge eest paludes maha, laubaga mulda puudutades, ahastuses, nagu lähima kaotuse pärast. Ma ei mäleta, kas tegin seda kogu tee või ainult mingi rituaalse osa. Lovi langes. Kui haua juurde jõudma hakati, ning mehed juba kõitega äärtele valmis olid, et langetama hakata, keeras kirst ennast äkki hauasüveni kohale risti. Elunäinud mehürakad põrkasid selle juurest tagasi. Kaas lendas pealt ära. «Mis pokan' taa õigõ om?», küsis vana hauakaevaja minu kõrval. Ja ma nägin käsi ringutavate inimeste vahelt, kuidas kooljas kirstust ennast esmalt

keeras, nagu magades kägarasse tõmbudes, rikkudes nii kaunistused ja lõhkudes õrnad hauapanused. Kirstu veerule ilmus pea, millelt mustad juuksed salgu kaupa ära kukkusid, kuni paistis vaid kiilas kolp. Ja meie nähes hakkasid kasvama uued hahkjad juuksed. Neiid karjatasid ja panid käed nägude ette. Ühel rasedal hakkas paha, ning ta jooksis teerajale, oxsenire kõhul. Siis käänas kooljas end õigeks ja hakkas kriginal, kergelt tudisedes istukile tõusma, nagu kägisev uks. Sai istuma, võttis silmadelt viimse luba-kirja ja lõi kange käega risti ette. Inimesed olid hirmunud ja lummatud, kaotanud reaalsusetaju — kas see oli tont või inimene, kuidas selline asi võimalikuks sai? Papp mõistis viimaks viirukipanni läita ja leelutada «Jumal olgu kiidetud kannatajanna Jevpraksija ülestõusmise tõttu nüüd ikka ja igavesti aameen!» Ja rahvas kordas talle kaasa, mõistmata muud teha. Vanaema kummardus mu poole ja ütles: «Tuu pärast, õt mii' timmä niipall' o leinassi ja taga iki, tullgi Praksi koolussist ello.» «Nii ta om Patsikõnõ,» tegi nüüd elluõrganu oma suu lahti. «Umma suku tohi-i üt-sindä jättä. Ma' käve Jumalam, ta ütäl mullõ, õt usk om nõrgast jäännü' ni inemise' ulist lännü'. Ma' tulli näütmä, õt igävene elo om olõmah.» Juuksed ulatusid nüüd juba õlgadeni. Mehed andsid talle argsi käed ja ta astus kirstust välja, sirutas liikmeid, kohendas rõivaid ja rongikäik suundus kirikusse spontaansele

tänuteenistusele. Surma mahatallamine polnud nüüd ainult sõnades, vaid siinsamas. Kui laulud laulduid, tagasi-tulnut püha veega priisitud ja Jumalat tänatud, sõideti bussiga aleviõõkklassse, kus peielaua asemel hakkas arenema hoogne ja humoristlik tervituspidu. Praksi oli ise kõige reipam, kuid süüa tal ei lastud. Peale esimest toosti ja võileiba sadas talle küsimusi siit ja sealt. «Kos Sa' ollit» — «Jumala man.» «Mis Sa säääl näit?» — «Kardina' olli' pilvi iih ni Jummal oll' õgah suunah mu ümbre.» «Mis tä viil ütäl?» — «Muud tä es künõla midägi, kai ünnõ otsa.» «Kas engleit ka näit?» — «Es. Ti küik olt engli', tuud teedüst ma' tulli kah teile tuuma. Eläge' engli muudu, ar' or' aku inäp rahha ni vällämõtõldut värke. Süs saa ti heng siiva'. Eläge' ligimiisi jaost ni taivariik omgi tullu'. Küik holdotaminõ tulõ ar' unõhta.» — «Ah, tuud juttu om Piiblist ni Papi suust küländ kuuldu'. Kas Sa' midägi huvitavabst es näe'? Vaest Sa es olõki koolu', ollit kats' päivä nisama nõrgahtunu?» «Kas Sa' olt mu ülest nõõmisõ joba ar' unõhtanu?» Mees jäi sõnapealt vakka ega rääkinud ümber käiva-le lustile, tantsudele (hauakaevaja kromka järgi) ja purju jäämisele vaatamata enamsel õhtul midagi. Jäi vist mõtlema. Pärast pidu lubasid jokkis matuselised ükskstele,

et peavad sellest sündmusest suud kinni. Aga kus Sa sellist asja varjata saad. Juba nädala alul hakkas küdema — raadio, tele, lehed, foorumid. Kui kolmapäeval bussiga koju sõitsin, arutas hulk teismelisi seda juhtumit tulisele vaieldes. Ja kui nemad oma maailmast nii kaugel asuvat asja arutavad, siis on see näitaja. Järgmisel nädalal andis Google'i otsing «Ülestõusmise-Praksi» (või inglise keeles «Evpraxia Resurrected») 400 tuhat tulemust. Mõne päeva pärast, kui Guardian, Daily Mail, New York Post, Svenska Dagbladet ja teised seda olid käsitlenud, aga juba 2 miljonit. Ülepäeva tuli tema tegemistest uudiseid, ilmus artikleid ja kolumne selle fenomenist vastu. Tema pooldajad moodustasid Ülestõusmise kiriku, kes pidas teda naisma. Eläge' engli muudu, ar' or' aku inäp rahha ni vällämõtõldut värke. Süs saa ti heng siiva'. Eläge' ligimiisi jaost ni taivariik omgi tullu'. Küik holdotaminõ tulõ ar' unõhta.» — «Ah, tuud juttu om Piiblist ni Papi suust küländ kuuldu'. Kas Sa' midägi huvitavabst es näe'? Vaest Sa es olõki koolu', ollit kats' päivä nisama nõrgahtunu?» Mees jäi sõnapealt vakka ega rääkinud ümber käiva-le lustile, tantsudele (hauakaevaja kromka järgi) ja purju jäämisele vaatamata enamsel õhtul midagi. Jäi vist mõtlema. Pärast pidu lubasid jokkis matuselised ükskstele,

et oli tõestus. Üks Praksi tütrepoeg oli matust käsikaameraga filminud ja see salvestus oli Youtube'is kogunud üle kahekümne miljoni vaatamise — nende rekordtulemus. Muidugi kahtlustati võltsingut, kuid visuaalide eksperdid tunnistasid salvestuse üksmeelselt ehtsaks. Ilmusid esimesed teaduslikud ja arstlikud analüüsid, küsimusterahke alla sattusid ka lähemad sugulased, hakati kirjutama Praksi elulugu, talle pühendati kiriklikke hümne, ta kanoniseeriti Varstu kaitsepühakuks, kaugelt maadelt tunti äkki huvi selle kandi elulaadi ja külakristluse vastu ja nii edasi. Meie pere ei hoolinud kärest, sest tundsi-me, et imet nähes oli midagi meie sees lahti läinud ja puhutamaks saanud. Otsin Ritsikelt Ülestõusja Jevpraksija ikooni ja panin pühäsenuka teiste juurde. Tuttav ja pühak ühtaegu. Kuni ühel päeval nägime Praksit tudisedes oma aia taga, sõrmed roigastesse klammerdunud, meid hüüdmass. «Või latsõkõsõ'... Tiiät... Ma' olõ taast hol'otamisõst nii väega väsunu'. Jummal' om kah. Ütel mullõ unõh, õt inemise' tegevä' Ülest-nõõmisõst kugõst üte põnõva uudissõ. Künõl' õt pall' odõl om meeleh midägi puudus. Taa om taa tsälgo rahvas. Õt saai naist midägi, nõõ õlest vai nõõõgüi-'. Taht minno tagasi kutsu. Tulkõ' no säädkõ' lautsi valmist ni kündle' kõrda. Ma' naka jälki ar' kuulma. Kõik ilm nägevä' ünnõ elost unni. Viisi-i inäp taa jandi seeh ellä'.» ■

Viina võim

Oraveere Anni

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

S'ookõrd kiroda mah naabripõisist, kinka juuminõ põhjust huku piiaigu kõigilõ timä latsilõ ja latsõlatsilõ. Jutu kangõlastõ nimeh muudan mina ärä, muidõ või mah pessä kah saijah. Ütlemini, õt mino naabripõisi nimi oll Villu. Kuigi tuu Villu oll tävveste pümme, oll timä veiga tradun. Juba latsõst saadik askõld timä õks noidõ inemistõ ümbre, kinkil oll määnestki rüübet ligidusõh. Õgaüts tahtsõ pümmele latsõlõ hüvvä tetäh. Hüvvä tetäh, tuu tähendäs, õt Villulõ anti suutäüs toda, mis joodkillõ hindillõ hoste maitsõs. Aig läts ja poiskõnõ viidi Tartohe Pimedate kuuli. Säääl koolih oll Villu üts edimäitsi vigurvanti. Muidõgi ollivä poiskõsõ tettüh naläh ja tembuh sääntseh, määntseid tetti joodkitõ seltskonnah. Noo võtami kasvõi timä üte kirjandiluu. Vahepääl piä mah ütlemmä, õt Pimedatõ koolih kirotati kõik tekstih punktikiräh. Terve klass kirost kirjandeid. Kirost kah Villu. Kirjand oll muidõ illos, ainult õt tuu allkiri oll veiga rummal. Nimelt vaeldas timä umah väärnimeh, Tauts, edimäitse tähe P vastu ja tähe A unõht hoopis kirodamaldah. Muidõgi oll tuu allkiri tõis-

tõ poiskõistõ vahel populaarnõ ja Villu kõndsõ ringi nigu koolikangõlanõ. Ja tuu tõõnõ lugu oll säändene! Villu suur sõbõr Nihu oll ummi sulitempudõ pärast Tartu vangimajah. Muidõgi tahtsõva sõbrah ütstõõsõlõ kirotada ja kirost kah Villu. Poiskõnõ luutsõ, õt õga kiäki säääl vangimajah ei mõistah punktikirja lukkõh, sis võisõ timä, umah kiräh, kirotada, mis tahtsõ. Ja selleperäst timä sopõrdki kuvääritävve roppuisi. Suur oll Villu heitüminõ, kui timä koolivaheajalt tagasi tullõh kuulsõ, õt vangivalvurih ollivä tulnuh kuuli ja timä kirä oppailõ ette näüdänü. Vaenõ oppaja Täht, kes noid murdõiälisõ poiskõsõ kirotoit ulluisi meesterahvastõlõ ette pidi lugõma. Oppaja sis lugõsi ja lugõsi. Lugõsi ja läts näost hoste vereväst. Kuna tuu lugõminõ oll veiga piinlik ja vaivarohkõ, sis lepüti kokko, õt säänest teksti ei saaki, suurtõ kirävigadõ tõttu, üleilõdse lukkõh. Vangivalvurih päässivä minemä ja kiri panti kooli arhiivi. Jah, noidõst koolipoiskõistõ umavahelistõst mehisusõproovidõst, nigu Pimedatõ kooli tõõsõ kõrra rõdult allahüpämistõst, ei nakkah ma üleilõdsõ kõnõlõmmagi. Aga, kui ainult kasvõi üts kõrd, kaiah tuud Era täna-

va majja ja timä tõõsõ kõrra rõdu. Ja hindälle ette kujutada, kuis tävveste pümme poiskõsõh sääält alla hüpäässivä, sis saistasõ hüüsõh pääh esihindäst püstü. Ja hüpätä tull veiga täpselt, muidõ olõs nimäh sadanu all uutvatõ kivve otsa. Aig läts. Kuul saij läbi ja Villu võtsõ naasõst Virve. Näil sündü kolm last. Kats tütärd ja poig Garri. Jah, kuis kasvivä nuuh katõ pümme inemisõ latsõh, tuu omm terve romaan. Pojal Garril oll veiga hüä muusikalinõ kuulinõ. Timäst saij kõrtsi pillimiis. Siist ka järgminõ lugu. Ütskõrd, kui Garri jälki üteh kõrtsih mängse, läts kõrtsirahvas umavahel tüllüh. Pillimiis oll joo pümme ja tuuperäst õss sekäh tõistõ tülü ja tapõlus tedä mitte sukugi. Küllap oll Garri pää purõh, kuis muidõ õss saah timä arvu, õt miilits omm kohalõ kutsutu. Timä mängsõ muudkui edesi ja õss lasõ hinnäst mitte minkastki segädä. Viimätõ pand miilits uma tüütõendi Garrilõ nõna ala ja luutsõ, õt pillimiis nüüd mängmisõ järgi jätt. Aga Garri tasand kõrra umma mängmist ja ütäl: «Võtkõ taa noot minu pilli päält ärä, õga ma niikuini noodist mängi ei näe.» Nojah, kõigilõ omm joo tiidä, õt pillimäng ja alkohol ommava lahu-

tamatu sõbrah. Nii ka nüüd. Elu jätkus, pidu kestse, pill mängse ja alkoholi vajadus süvenes pidevalt. Tuu oll vist koskil tuhandõ üt-säsaas üt-säkümne neländal aastakal, kui viin, sõbrah ja kuradikõsõh segi lätsivä. Garri õss julgõ inämb umma kodogi minnä. Timälõ tundu, õt kotoh kiputas timä elolõ kallalõ. Ja ütškõrd ollgi miis aknast vällä sadanu . Kas timä hüpäs eis või visati tedä aknast vällä, kes toda inämb tiid. Olgu tuul aknast vällä sadamisõl süüdü kes oll, aga üts mis kindõl, õt kui toda äräneetud viina õss olõs olnu, sis olõs miis ello jäännü ja uma õigõ surmani ilostõ pilli mängnü. Ja kui siiä viil mano kõnõlda, õt katõtuhandõ katsanda aastaka keväjäl kuuli kah tütar Asta viina, sis lätt miil mõrost külh. Tuu Asta saatus oll säändene. Juba noorõlt miildüvä tälle kirmaskih, kavalerih ja muidõgi viin. Kuul jäij poolõlõ, sest suurõh seiklusõh õss lasõh oppi. Tullivä latsõh. Aga kuis sah noid latsi kasvatad, kui seiklusõh tahtva seiklõmist. Viimätõ, peräst ütse suurõmbat pahandust, võeti täll latsõh käest ärä ja panti lastõkodo elämä. Nüüdsõst ommava kõik asõosalisõ ärä koolnu. Elo omm õnnõ üts kõrralikust jäännü tütar uma perrega. ■